

9. Официальный отдел // Церковь 1908. № 34. С. 1069–1070.
10. От совета всероссийских съездов старообрядцев // Церковь 1909. № 4. С. 138–139.
11. Переселение старообрядцев в Сибирь // Кишиневские епархиальные ведомости. 1908. № 14. отд. неоф. С. 555.
12. Н. Новгород // Старообрядцы. 1908. № 9. С. 758–759.
13. Мельников В. С Дальнего Востока (На переселенческих пунктах) // Церковь. 1908. № 45. С. 1378–1381.
14. Мельников В. С Дальнего Востока. // Церковь. 1908. № 42. с. 1290–1291.
15. Мельников В. С Дальнего Востока. У новосёлов // Церковь. 1908. № 46. С. 1410–1412; № 47. с. 1442–1445.
16. Старообрядцы в Румынии // Церковь. 1908. № 35. С. 1099.
17. К делу В. Е. Мельникова // Церковь. 1909. № 14. С. 487.
18. Мытарства В. Е. Мельникова (Сообщение его в совет всероссийских съездов старообрядцев в Москве) // Церковь. 1909. № 15. С. 512.

Надійшла до редакції 02.02.2020 року

УДК 94(477)

В. Л. Цубенко

**ДЕПАРТАМЕНТ ВІЙСЬКОВИХ ПОСЕЛЕНЬ —
ЦЕНТРАЛЬНИЙ ОРГАН УПРАВЛІННЯ ВІЙСЬКОВИХ
ПОСЕЛЕНЬ КАВАЛЕРІЇ В УКРАЇНІ (1835–1857)**

Цубенко Валерія Леонідівна, д. і. н., проф., завідувач кафедри
українознавства, e-mail: valerija78d@gmail.com

Одеська державна академія будівництва та архітектури,
вул. Дідріхсона, 4, м. Одеса, 65029, Україна

АНОТАЦІЯ

На основі архівних джерел і законодавчих актів у статті комплексно досліджено історичний досвід становлення і розвитку Департаменту військових поселень (1835–1857) під час реформування військових поселень кавалерії в Україні, виявлено закономірність у причинах реформ Російської імперії. Структура Департаменту військових поселень визначалася штатним розписом, що складався з двох частин. До першої частини відносилися відділи: 1) господарський, 2) іррегулярних військ, 3) військово-навчальних закладів, 4) рахунковий. До складу другої частини входили будівельні від-

діли: 5) штучний і 6) виконавчий. До складу обох частин входили: 1) канцелярія, 2) казначейство, 3) архів, 4) типографія і літографія, 5) штаб-лікар військових поселень. Департамент військових поселень забезпечував здійснення керівництва та нагляду за: військовими поселеннями; іррегулярними військами; військово-навчальними закладами; розвитком міст військових поселень; влаштуванням приміщень для військ і батальйонів військових кантоністів; казармами, шпиталями та іншими військовими будовами; витратами на опалення і освітлення будівель, утримання генералів, штаб- і обер-офіцерів. Створення Департаменту військових поселень кавалерії в період правління імператорів Миколи I та Олександра II в структурі військового міністерства було закономірною вимогою часу, зумовленою необхідністю підвищення оперативності та мобільності управління військовими поселеннями кавалерії. Системно-структурна організація Департаменту військових поселень поділялася на два періоди: 1) 1835–1843 рр. і 2) 1843–1857 рр. Департамент військових поселень започаткував подальші перетворення у системі законодавства, суду і несення військової служби іррегулярними військами, характеризувався централізацією управління, структурністю управлінських рівнів, чітким розподілом функціональних обов'язків, регламентованих законодавством.

Ключові слова: Департамент військових поселень, відділ, кантоніст, військові поселенці, військо.

В. Л. Цубенко

**ДЕПАРТАМЕНТ ВОЕННЫХ ПОСЕЛЕНИЙ —
ЦЕНТРАЛЬНЫЙ ОРГАН УПРАВЛЕНИЯ ВОЕННЫХ
ПОСЕЛЕНИЙ КАВАЛЕРИИ НА УКРАИНЕ (1835–1857)**

Цубенко Валерия Леонидовна, д. и. н., проф., заведующая кафедрой украиноведения, e-mail: valerija78d@gmail.com

Одесская государственная академия строительства и архитектуры,
ул. Дидрихсона, 4, г. Одесса, 65029, Украина

АННОТАЦИЯ

На основе архивных источников и законодательных актов в статье комплексно исследованы исторический опыт становления и развития Департамента военных поселений (1835–1857) во время реформирования военных поселений кавалерии в Украине, выявлена закономерность в причинах реформ Российской империи. Структура Департамента военных поселений определялась штатным расписанием, состоящим из двух частей. К первой части относились отделы: 1) хозяйственный, 2) иррегулярных войск, 3) воен-

но-учебных заведений, 4) счетный. В состав второй части входили строительные отделы: 5) искусственный и 6) исполнительный. В состав обеих частей входили: 1) канцелярия, 2) казначейство, 3) архив, 4) типография и литография, 5) штаб-врач военных поселений. Департамент военных поселений обеспечивал осуществление руководства и надзора за: военными поселениями; иррегулярными войсками; военно-учебными заведениями; развитием городов военных поселений; устройством помещений для войск и батальонов военных кантонистов; казармами, госпиталями и другими военными строениями; затратами на отопление и освещение зданий, содержанием генералов, штаб- и обер-офицеров. Создание Департамента военных поселений кавалерии в период правления императоров Николая I и Александра II в структуре военного министерства было закономерным требованием времени, обусловленным необходимостью повышения оперативности и мобильности управления военными поселениями кавалерии. Системно-структурная организация Департамента военных поселений разделена на два периода: 1) 1835–1843 гг. и 2) 1843–1857 гг. Департамент военных поселений положил начало дальнейшим преобразованиям в системе законодательства, суда и несения военной службы иррегулярными войсками, характеризовался централизацией управления, структурностью управленческих уровней, четким распределением функциональных обязанностей, регламентированных законодательством.

Ключевые слова: Департамент военных поселений, отдел, кантонист, военные поселяне, войско.

V. L. Tsubenko

**DEPARTMENT OF MILITARY SETTLEMENTS AS CENTRAL
MANAGEMENT BODY OF MILITARY SETTLEMENTS
OF THE CAVALRY IN UKRAINE (1835–1857)**

Tsubenko Valeriia leonydivna, Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of Department of Ukrainian studies, e-mail: valeriia78d@gmail.com

Odesa State Academy of Civil Engineering and Architecture,
Didrihsona st. 4, Odesa, 65029, Ukraine

ABSTRACT

The article, on the basis of archival sources and legislative acts, comprehensively examines the historical experience of the Department of Military Settlements (1835–1857) formation and development during the reform of cavalry military settlements in Ukraine and

reveals the reasons for the reforms of the Russian Empire. The structure of the Department of Military Settlements was determined by a staff list consisting of two parts. The first part included the following departments: 1) economic, 2) irregular troops, 3) military educational institutions, 4) accounting. The second part included the following construction departments: 5) artificial and 6) executive. The composition of both parts included the following: 1) office, 2) treasury, 3) archive, 4) printing house and lithography, 5) staff doctor of military settlements. The Department of Military Settlements provided guidance and supervision to the following: military settlements; irregular troops; military educational institutions; development of cities of military settlements; arrangement of premises for troops and battalions of military cantonists; barracks, hospitals and other military structures; expenses for heating and lighting of buildings, allowances of generals, staff and senior officers. The establishment of the Department of Cavalry Military Settlements during the reigns of Emperors Nicolay I and Alexander II in the structure of the Ministry of War was a natural requirement of the time, the need to increase the efficiency and mobility of management of cavalry military settlements. The system-structural organization of the Department of Military Settlements was divided into two periods: 1) 1835–1843 and 2) 1843–1857. The Department of Military Settlements initiated a further transformation in the system of legislation, court, and military service by irregular troops and was characterized by centralization of management, structural nature of management levels, and a clear division of functional responsibilities regulated by law.

Key words: Department of military settlements, department, cantonist, military settlers, army.

У сучасних реаліях важливу роль у функціонуванні держави відіграють Збройні сили України, які забезпечують стримування збройної агресії та її відсіч, захист суверенітету й національних інтересів, територіальної цілісності й недоторканості кордонів. Міністерство оборони України є центральним органом державного управління, що здійснює керівництво Збройними Силами України. Дослідження історії розвитку військово-господарських формувань XIX ст. на території України, структури, форм і методів діяльності їх органів військового управління важливе для осмислення і критичного аналізу використання історичного досвіду військового будівництва. Історія військових поселень має окрему історіографію. Вітчизняні та зарубіжні науковці мають вагомий доробок з історії військових поселень кавалерії в Україні. Про питання військової бюрократії,

законодавчої бази та органів управління військових поселень кавалерії в Україні багато фактів подають український вчений К. М. Ячменіхін [12] та російський науковець Т. М. Кандаурова [2; 3]. Джерельну базу дослідження складають різноманітні опубліковані та неопубліковані документи та матеріали: архівні матеріали, збірники документів, періодичні видання. Основною джерельною базою статті є акти законодавчого характеру з «Повного зібрання законів Російської імперії» та документи Російського державного військово-історичного архіву (фонд 405 «Департамент військових поселень»).

Мета дослідження полягає в тому, щоб проаналізувати історичний досвід становлення і розвитку Департаменту військових поселень під час реформування військових поселень кавалерії в Україні, виявити закономірність у причинах реформ, що проходили на території Російської імперії. Процес формування і функціонування центрального органу управління військовими поселеннями кавалерії — Департаменту військових поселень — недостатньо розроблений.

Створення військових поселень кавалерії у першій половині XIX ст. на території України: Українського (Харківського), Новоросійського (Херсонського) та Києво-Подільського, — викликало необхідність формування органів управління різних рівнів. Особливістю управління військовими поселеннями було поєднання керівництва і контролю у військовій сфері (бойова підготовка підрозділів) і господарській сфері (сільськогосподарське виробництво, будівельні роботи, торгівля, промисловість тощо) [3, с. 260]. Система центрального органу управління військовими поселеннями кавалерії в період правління Олександра I, Миколи I і Олександр II зазнала низку трансформацій. Управління військовими поселеннями протягом 1820–1830-х рр. поступово було інтегроване у систему загального військового управління. Проте система управління військових поселень кавалерії відрізнялася від армійських структур. У 1832 р. управління поселеною частиною від'єдналося від чинної та резервної [4, с. 147]. Одночасно сталися зміни і в Головному штабі з військових поселень, відокремилося управління кавалерійськими військовими поселеннями. Посаду інспектора всієї поселеної кавалерії отримав генерал від кавалерії граф І. О. Вітт, з 1840 р. — генерал від кавалерії граф О. П. Нікітін, а з 1848 р. — генерал-

лейтенант В. Ф. Шмідт фон-дер Лауніц [11, арк. 405]. Центральним органом управління військовими поселеннями був Департамент військових поселень, утворений 10 червня 1835 р. [6, с. 716]. Основними завданнями Департаменту військових поселень було вдосконалення управління системою військових поселень, забезпечення реалізації імперської політики у сфері військово-технічного співробітництва, спрямованої на економічний розвиток.

Штат Департаменту військових поселень формувався на основі Положення «Про перетворення Департаменту військових поселень Військового міністерства» 1835 р. [6, с. 716]. Департамент військових поселень забезпечував у межах повноважень, передбачених законом, здійснення керівництва та нагляду за: 1) військовими поселеннями і Округами орних солдат; 2) іррегулярними військами; 3) військово-навчальними закладами; 4) розвитком міст військових поселень і міст за особливими найвищими призначеннями; 5) влаштуванням постійних приміщень для полкових штабів військ, губернських кадетських корпусів і батальйонів військових кантоністів; 6) казармами, шпиталями та іншими військовими будовами (з питань ремонту і благоустрою); 7) витратами на опалення і освітлення будівель, утримання генералів, штаб- і обер-офіцерів квартирними грошима [6, с. 716].

Структура Департаменту військових поселень у 1835 р. визначалася штатним розписом, що складався з двох частин. До першої частини відносилися відділи: 1) господарський, 2) іррегулярних військ, 3) військово-навчальних закладів, 4) рахунковий. До складу другої частини входили будівельні відділи: 5) штучний і 6) виконавчий. Також до складу обох частин Департаменту військових поселень входили: 1) канцелярія, 2) казначейство, 3) архів, 4) типографія і літографія, 5) штаб-лікар військових поселень [6, с. 717].

Департамент військових поселень очолював директор, а частини Департаменту військових поселень — віце-директори. Відділи очолювали начальники, столи — столоначальники, бухгалтерію та контроль — бухгалтери та контролери. Канцелярію, архів, типографію та літографію Департаменту військових поселень очолювали начальники цих підрозділів. Скарбниця підпорядковувалася рахунковому відділенню Департаменту

військових поселень. Загальна присутність складалася з директора і обов'язкових членів, які розглядали проекти, плани, кошториси, подавали пропозиції з технічних і будівельних питань. Склад корпусу інженерів військових поселень визначався окремим положенням і мав свій штат.

Штатна чисельність Департаменту військових поселень у 1835 р. становила 265 працівників, з них: 1 — директор департаменту, 2 — віце-директори, 6 — членів Загальної Присутності з будівельних питань, 64 — у 6 відділах (класних чиновників, столоначальників, бухгалтерів, контролерів, архітекторів та інших), 46 — в архіві, типографії і літографії (начальник архіву і типографії, столярів, друкарів, наборщиків та інших), 146 — інших посадовців Департаменту (начальник канцелярії, секретар, журналіст, скарбничий, аудитор, штаб-лікар, фельдфебель, унтер-офіцер, фельдшер, кур'єр, сторож, писар, ексектор та інші) [1, 248–249].

Директором Департаменту військових поселень протягом 1835–1842 рр. був генерал-лейтенант П. А. Клейнміхель, 1842–1852 рр. — генерал від артилерії М. І. Корф, 1852–1856 рр. — генерал-лейтенант Г. Ф. Пілар фон Пільхау, 1856–1857 рр. — генерал-лейтенант О. І. Верігін [13, с. 117, 295, 313]. Директор Департаменту військових поселень призначався на посаду і звільнявся з посади за поданням військового міністра. Начальники відділень Департаменту військових поселень, канцелярії та загальної присутності — призначалися на посаду і звільнялися з посади військовим міністром за клопотанням директора, а інші чиновники — особисто директором [6, с. 717]. 18 травня 1843 р. відбулася реорганізація Департаменту військових поселень. У новій редакції положення «Про утворення Департаменту військових поселень» з'явилися додаткові обов'язки з будівництва казарм та інших будівель, їх опалення і освітлення, гідротехнічних робіт з військового відомства, виплати грошового забезпечення військовослужбовцям за особливими призначеннями [7, с. 330], змінилася структура і збільшився штат працівників Департаменту. Так, за штатним розписом Департамент військових поселень у 1843 р. складався з 6 відділів: 1) військових поселень; 2) іррегулярних військ; 3) військово-навчальних закладів; 4) проектів і кошторисів; 5) будівельного; 6) рахункового. Також до складу Департаменту військових по-

селень входили: канцелярія, частина штаб-офіцера Генерального Штабу, частина обер-аудитора, архів, скарбниця, типографія, літографія [7, с. 332]. Штатна чисельність Департаменту військових поселень у 1843 р. становила 402 працівники, з них: 1 — директор Департаменту, 2 — віце-директори, 11 — членів загальної присутності (3 — з господарських і юридичних питань, 3 — з штучних справ та інші), 8 — чиновників при директорі Департаменту, 44 — у відділах (столоначальників, помічників), 8 — у креслярні, 29 — у рахунковому відділенні (3 — з боку державного контролю), 8 — у канцелярії (начальник, журналіст, обер-аудитор, помічники), 25 — по частині генерального штабу (22 — топографи), 2 — в архіві, 30 — у друкарні (начальник, коректор, складач, друкар, словоріз та інші), 9 — в палітурній, 22 — в літографії (начальник, художник, друкар, топограф, гравер та інші), 6 — в скарбниці, 197 — інших посадовців (наглядач, фельдфебель, унтер-офіцер, лікар, писар, фельдшер, охоронець та інші) [5, с. 43–50].

В основному в Департаменті військових поселень кавалерії служили чиновники-практики, які мали досвід адміністративної канцелярської і департаментської роботи на державній службі. Це дозволяло їм швидко і динамічно просуватися кар'єрними сходами і в головному відомстві військових поселень отримувати більше заохочень за службу. Лише деякі чиновники приходили в Департамент військових поселень з мінімальним досвідом служби в системі державних структур або одразу після завершення курсу наук у навчальних закладах. З 1840-х рр. кадровий склад співробітників Департаменту військових поселень поповнювався за рахунок залучення спеціалістів із регіональних військово-поселенських структур [2, с. 285–286].

Господарське відділення Департаменту військових поселень складалося з чотирьох столів. Основними завданнями першого столу були: влаштування господарських закладів в округах військових поселень і орних солдатів; проведення торгів на відкуп казенних оброчних статей; допомога військовим поселенцям; поповнення полків кавалерії кіньми і забезпечення кінно-робочих команд і волових парків; забезпечення військовослужбовців в округах освітленням і опаленням; складання річних планів про чисельність людей і коней, що проживали в округах;

розпорядження про прийом і видачу грошових коштів. Другий стіл опікувався питаннями рекрутських наборів в округах військових поселень кавалерії; відрахування людей з округів у цивільне відомство; відомостями про стан міст військових поселень; призначення і звільнення чиновників міських будівельних комітетів у військових поселеннях; листування з приватних претензій до осіб відомства військових поселень. Компетенцією третього столу були такі питання: опис земель у військових поселеннях; листування з питань охорони лісів від незаконної вирубки; відомості про торф, кам'яне вугілля та інші корисні копалини. Основними завданнями четвертого столу були: відомості про народонаселення військових поселень, священників, медиків, жінок-повитух, секти розкольників; інспекторські огляди округів і складання звітів; розгляд та складання скарг; нагляд за оснащенням шпиталів і лазаретів; аналіз звітів начальників округів військових поселень [6, с. 719].

Відділення іррегулярних військ складалося з двох столів. Перший стіл контролював розклад іррегулярних військ, забезпечував керівників даними про штатну і спискову чисельність офіцерського складу; вирішував кадрові питання; контролював правильне відображення чисельності особового складу в облікових документах і своєчасне надання донесень про підвищення по службі; нагородження військових, які проявили мужність і відвагу і нижчих чинів за вислугу років та знаками відмінної служби і нашивками; призначав пенсії і матеріальну допомогу пораненим; здійснював інспекторські і приватні огляди іррегулярних військ; займався справами про шлюби, про прийняття іновірцями православного віросповідання; про захист і поширення православ'я; здійснював діловодне обслуговування фронтової частини. Другий стіл відповідно до покладених на нього завдань: відповідав за чисельність населення, розподіл землі, територіальний устрій округів; отримував дані про витрати; розглядав проекти військ і розробляв штати, здійснював листування з питань поселення на козацьких землях військових поселенців, а також з господарських питань; розглядав судові справи; видавав дозволи на будівництво громадських споруд [6, с. 719].

Відділення військово-навчальних закладів складалося з трьох столів. Перший стіл відповідно до покладених на нього

завдань: проводив відбір у військово-навчальні заклади кандидатів із дітей дворян, обер-офіцерів і вільного прошарку населення; здійснював реєстрацію та ведення обліку документів вхідної та вихідної кореспонденції; відповідав за інспекторські огляди військово-навчальних закладів; здійснював контроль за своєчасним вступом солдатських дітей у батальйони військових кантоністів. Другий стіл опікувався: випускниками військово-навчальних закладів; загальним річним розподілом кантоністів на службу; укомплектуванням навчальних карабінерних полків; питаннями розподілу кантоністів, нездатних до військової служби; призначенням на відповідні посади у військово-навчальні заклади штаб- і обер-офіцерів, просуванням по службі, нагородженням; призначенням на вищі посади, звільненням; призначенням у батальйони військових кантоністів вчителів із кантоністів, їх нагородження; призначення нижчих чинів згідно зі штатним розкладом, переведення на інші посади, звільнення. Третій стіл вирішував питання військових кантоністів: про приналежність солдатських дітей і кантоністів до цивільного та інших відомств; про повернення з батальйонів військових кантоністів поміщикам і громадам осіб за заняття жebraцтвом; про кількість кантоністів; про річні кошториси, звіти, призначення і розподіл коштів; про своєчасне надання інформації Комісаріатському і Провіантському департаментам Військового Міністерства, листування з економічних питань; листування з адміністративно-господарських питань (опалення і освітлення) батальйонів військових кантоністів; про відрядження майстрів до Москви і Санкт-Петербурга; розпорядження з фінансових питань; річний звіт про роботу закладів освіти Департаменту військових поселень [6, с. 720].

Рахунковий відділ поділявся на бухгалтерію і контроль. Бухгалтерія складалася з двох столів. При виконанні своїх функцій, перший стіл забезпечував: складення річних кошторисів на утримання всіх частин Департаменту військових поселень; розподіл коштів; збір відомостей про капітали військових поселень; ведення прошнурованих книг обліку витрат. Другий стіл здійснював облік інформації про виконання кошторису доходів і використання коштів Департаменту військових поселень, подавав місячну і річну бюджетну звітність до органів казначейства в терміни, встановлені для фінансової звітності.

Контроль складався з двох столів і відповідав: за проведення ревізії та перевірки правильності витрачання державних коштів на утримання військових поселень; за достовірність фінансової звітності; за усунення недоліків і порушень, виявлених попередніми ревізіями та перевітками [6, с. 721].

Четверте відділення включало два столи. Перший стіл займався питаннями попереднього розгляду, оформленням результатів документальних перевірок, внесенням виправлень і поданням на затвердження проектних планів, що надходили до Департаменту військових поселень; складанням проектною документації на будівництво, з метою збереження масштабу планування і забудови. Другий стіл відповідав за правильну та своєчасну організацію роботи, пов'язану зі складанням кошторисів за проектами; складання річних кошторисів витрат на будівельні матеріали, інструменти, на вдосконалення технології та організації виробництва, на освітлення, опалення та інші послуги з утримання виробничих приміщень; збирав інформацію щодо рівня цін на будівельні матеріали і вироби.

П'яте відділення (виконавче) у своєму складі мало чотири столи. До компетенції першого столу увійшли: реалізація політики забезпечення збирання відомостей про будівлі військових поселень; здійснення контролю у сфері благоустрою; складання річних проектів організації будівництва; контроль за якістю та обсягами виконаних будівельних робіт; розробка критеріїв об'єкта будівництва для уникнення непорозумінь. Відповідно до покладених завдань другий стіл виконував функції: регулювання підрядних відносин у будівництві; займався заготовкою і придбанням будівельних матеріалів; придбання в установленому порядку від інших структурних підрозділів Департаменту військових поселень інформації про видачу і зберігання спеціального одягу та інструментів; складання штатного розпису і документації на будівництво; надавав пропозиції щодо проведення будівельних робіт. Третій стіл здійснював керівництво Корпусом інженерів військових поселень, військово-робочими батальйонами і ротами; призначенням на посади інженерів штабу, обер-офіцерів і архітекторів; контролював роботу цегельних, гончарних і лісопильних заводів, різних майстерень, а також займався складанням річних звітів їхньої діяльності; вирішував кадрові питання: призначення, звільнення, нагоро-

дження чиновників і нижчих чинів Департаменту військових поселень по будівельній частині, проводив досудове розслідування з будівельних питань. У четвертому столі службовці займалися складанням кошторисної документації і визначенням базисної та розрахункової кошторисної вартості будівництва та квартирних грошей генералів, штаб- і обер-офіцерів, відправленням звітів про виконані будівельні роботи у канцелярію [7, с. 337].

Основними завданнями другого відділу (загальної присутності) Департаменту військових поселень з організації будівництва були: розгляд проектних планів, кошторисів, укладання відповідних торгових договорів, судові справи у сфері будівництва, щомісячні дані про кошти скарбниці Департаменту [6, с. 722].

Основними завданнями третього відділу Департаменту військових поселень було забезпечення формування та реалізація державної політики з питань: діловодства, розслідування та судового розгляду військових справ, зберігання судових справ і документів в архіві; друк бланків, циркулярів, наказів; літографія; огляд шпиталів і лазаретів в округах військових поселень, вивчення причин захворюваності та смертності, запобігання особливо небезпечним інфекційним хворобам тощо.

4 червня 1857 р. було затверджено положення «Про нове влаштування військових поселень кавалерії» [9, с. 471], згідно з яким відбулася реорганізація військових поселень на Південні поселення. 16 грудня 1857 р. вийшли «Правила про порядок скасування Департаменту військових поселень» [10, с. 1007–1008] і «Положення про Управління іррегулярних військ» [8, с. 1002–1005]. Усі справи по управлінню іррегулярними військами передавалися у Військове міністерство в «Управління іррегулярних військ» [8, с. 1002–1005].

Таким чином, створення Департаменту військових поселень кавалерії в період правління російських імператорів Миколи I та Олександра II в структурі військового міністерства було закономірною вимогою часу, зумовленою необхідністю підвищення оперативності та мобільності управління військовими поселеннями кавалерії. Системно-структурна організація Департаменту військових поселень поділялася на два періоди: 1) 1835–1843 рр. і 2) 1843–1857 рр. Департамент військових

поселень започаткував подальші перетворення у системі законодавства, суду і несення військової служби іррегулярними військами, характеризувався централізацією управління, структурністю управлінських рівнів, чітким розподілом функціональних обов'язків, регламентованих законодавством.

Література та джерела

1. Высочайше утвержденный штат Департамента Военных поселений Военного Министерства // Полное собрание законов Российской империи (далі — ПСЗ РИ). — СПб., 1835. — Собр. 2. — Т. 10. — Ч. 2. — № 8233. — С. 248–249.
2. Кандаурова Т. Н. Социокультурный портрет военной бюрократии XIX в.: система структурных звеньев управления военных поселений / Т. Н. Кандаурова // Сборник материалов IV Международной научно-практической конференции «Управление документацией: прошлое, настоящее, будущее», посвященной памяти профессора Т. В. Кузнецовой / отв. ред. и сост. Ю. М. Кукарина. — М. : ООО «ТЕРМИКА. РУ», 2019. — С. 277–291.
3. Кандаурова Т. Н. Мир повседневности военной бюрократии: ведомство военных поселений / Т. Н. Кандаурова // Управление документацией: прошлое, настоящее, будущее. Материалы III-ей Международной научно-практической конференции, посвященной памяти профессора Т. В. Кузнецовой. Москва, РГГУ, 23–24 марта 2017 г. М., 2017. — С. 259–274.
4. Об отделении в поселенной кавалерии управления поселенной частью от действующей и резервной // ПСЗ РИ. — СПб., 1832. — Собрание 2. — Т. 7. — № 5241. — С. 147.
5. Образование Департамента Военных поселений. — СПб, 1843. — 66 с.
6. Положение о преобразовании Департамента Военных поселений Военного Министерства // ПСЗ РИ. — СПб., 1835. — Собр. 2. — Т. 10. — Ч. 1. № 8233. — С. 716–730.
7. Положение о преобразовании Департамента Военных поселений Военного Министерства // ПСЗ РИ. — СПб., 1843. — Собр. 2. — Т. 18. — Ч. 1. — № 16863. — С. 330–339.
8. Положение об управлении иррегулярных войск // ПСЗ РИ. II. — СПб., 1857. — Т. 32. — Отд. 1. — № 32553. — С. 1002–1005.
9. Положение о новом устройстве Военного поселения кавалерии // ПСЗ РИ. II. — СПб., 1857. — Т. 32. — Отд. 1. — № 31920. — С. 471–493.
10. Правила о порядке упразднения Департамента военных поселений Военного Министерства // ПСЗ РИ. II. — СПб., 1857. — Т. 32. Отд. 1. — № 32555. — С. 1007–1008.
11. Російський державний військово-історичний архів. — Ф. 405. — Оп. 2. — Спр. 6541.

12. Ячменихин К. М. Армия и реформы: военные поселения в политике российского самодержавия / К. М. Ячменихин. — Чернигов : Сіверянська думка, 2006. — 444 с.

Надійшла до редакції 27.01.2020 року

УДК 329.052:93/94 (477.7) «1980–1990»

О. П. Шипотілова, А. В. Кожанов

УЧАСТЬ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ В СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ МИКОЛАЇВЩИНИ (1980–1990-ті рр.)

Шипотілова Олена Павлівна, к. і. н., доц. кафедри довузівської підготовки, email: lenakomail@ukr.net

Одеський національний морський університет,
вул. Мечникова, 34, м. Одеса, 65029, Україна

Кожанов Андрій Васильович, к. і. н., ст. викл. кафедри українознавства, email: ankozh@ukr.net

Національний університет «Одеська морська академія»,
вул. Дідріхсона, 8, м. Одеса, 65029, Україна

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто роль інтелігенції Миколаївщини в суспільно-політичному і культурному житті регіону наприкінці 1980–1990-х рр. Зазначено, що діяльність інтелігенції охоплювала різні сфери: збереження довкілля, захист державного статусу української мови, забезпечення належних соціальних, освітніх, релігійних умов розвитку, прав особистості. На завершальному етапі перебудови представники місцевої інтелігенції — поети, журналісти, літератори, вчителі, інженери ініціювали створення перших громадсько-політичних, культурних товариств на теренах Миколаївщини, виступили засновниками опозиційних до влади видань.

Ключові слова: екологічна асоціація, Рух, Валерій Бойченко, Дмитро Кремінь, «Український Південь».